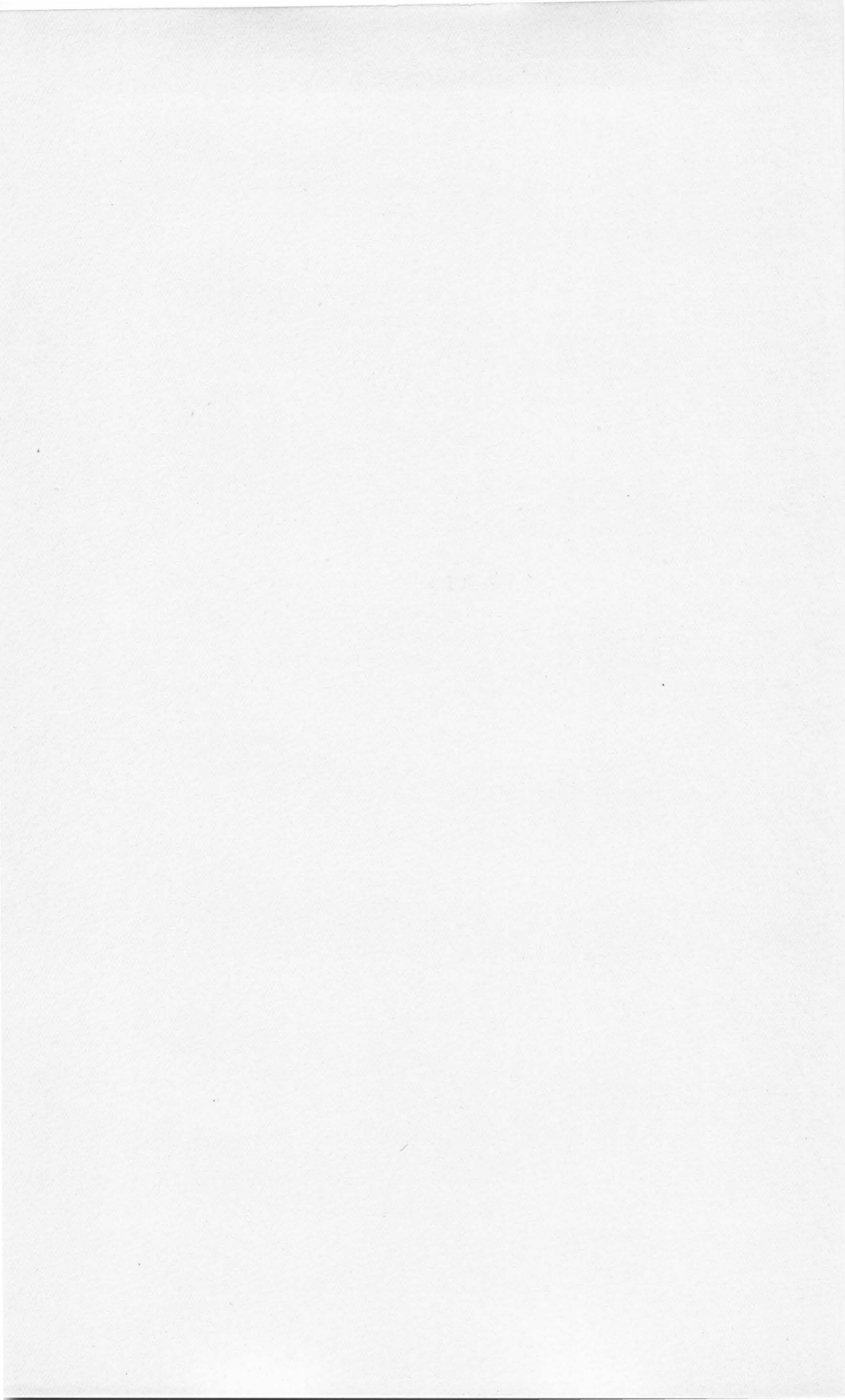

VARIA

NOVES DADES SOBRE LA FAMÍLIA DE L'ABAT OLIVA

EL PARENTIU AMB EL BISBE DE VIC, GUILLEM DE BALSARENY

Un estudi sobre la pietat de l'abat Oliva, el «Pater Patriae» que tanta influència exercí en la primitiva plasmació espiritual de la gent nostrada, seria una bella contribució a l'homenatge que amb tant d'encert els «Analecta sacra Tarraconensia» dediquen al venerable mossèn Eudald Serra en l'avinentesa de les noces d'or sacerdotals; d'aquest mig segle que ell ha esmerçat, amb constància exemplar i amb generositat indeficient, a la nobilíssima tasca de la difusió de la pietat a casa nostra. Malauradament, no posseïm una documentació apta per a illuminar l'íntim recés de l'ànima del gran abat. Els trets característics de la seva pietat, de les seves devocions personals, són gairebé desconeguts.

És cosa palesa, de totes maneres, la seva caritat i pietat envers les ànimes dels difunts, perllongació de l'amor que havia professat als seus durant la vida. ¡Amb quina tendresa recorda aquells nou monjos que la mort li arrabassà en tres mesos! Odó i Bernat, traspassats el mateix dia, quasi a la mateixa hora; Guillem i Giralt, de la barba incipient, que a la flor de la vida assajaren les angoixes de la mort; Udalgar, novici tot just feia vuit dies; el convers Vidal, que res no sabia sinó Jesucrist i el «Pare nostre que esteu en el cel»¹. En sufragi d'aquests i de tots els germans difunts, cada any Oliva, voltat dels seus monjos, celebrava el sant Sacrifici i hostatjava aquell dia al monestir, en honor de Crist i

¹ «Divina post hec [la mort de Bernat Tallaferro] manus in tantum nos percultit ut infra spacium trium pene mensium ex utraque cenobia [Ripoll i Cuixà] novem nostrorum fratrum clauderent diem extremum. Ex quibus Wilhelmus nondum plena, Geraldus adhuc incipiente barbicie, in primevo flore juvenilis roboris experti sunt angustias... Vitalis conversus, nihil sciens nisi Christum Jesum et Patrem nostrum qui est in celis... Odo et Bernardus, juvenes et conversi, uno die et pene una hora defuncti. Udalgarius toto, ut in fine claruit, corde conversus, qui post octo dies quibus in cella noviciorum perstitit hominem exivit.» París, Bibl. Nat. F. Cat. 2858, p. 66. Text més complet que el publicat en *Marca Hispanica*, Ap. 187, cc. 1024-1025.

dels Apòstols, tretze pobres, als quals rentava els peus i servia a taula. Pràctica que encomanà en testament espiritual als seus successors ².

La calenda de la dedicació de Ripoll, bellíssima pàgina hagiogràfica, és reveladora de la devoció d'Oliva als sants i a llurs relíquies. Frapa l'interès i la insistència amb què la calenda assenyala els sants de la terra: Sadurní, que amb la llum de l'Evangeli esvaí les tenebres de la nostra contrada; Feliu, el gironí, que inundà les nostres regions amb la llum de la veritat; Narcís, que de llunyanes terres vingué a nosaltres, ple de gràcia i de santedat, i de mort gloriosa morí a Girona; Urbici, venerable màrtir de la pàtria nostra; Eulàlia, la verge i màrtir barcelonina, filla de la terra, protectora nostra ³.

Hom endevina una especial devoció d'Oliva als grans confessors sant Martí de Tours i sant Benet — d'aquest ell havia cantat: «Emicat egregius, radians ut sol, Benedictus» —; als apòstols Pere i Pau, ampleament commemorats en la calenda, envers els quals l'abat de Ripoll, tan profundament romà, sentia gran simpatia. En una fusió de romanitat i de catalanitat, exclamava a Girona: «Quoniam sicut Roma, quae caput et speculum est totius orbis, a Deo promeruit habere primum apostolorum et principem suae salvationis Petrum; ita quoque Gerunda doctorem suae salutis, florem paradisi, promeruit habere Narcissum» ⁴.

Les relíquies de la vera Creu, del sant Sepulcre, del pessebre de l'Infant Jesús, eren tingudes a Ripoll en veneració singularíssima. La calenda insistia en dir que l'emoció que produïen era tan inefable que l'expressió humana no podia traduir-la ⁵.

Trobem encara una nota simpàtica de devoció mariana en un

² Veure aquest interessant document: VILLANUEVA, *Viaje lit.*, VI, 310.

³ «Conduntur interea ibi reliquiae venerandi praesulis et martiris Saturnini, qui primus post apostolos nostrarum partium ignorantiae tenebras evangelii praedicatione detersit..., beati martiris Felicis Gerundensis veneranda pignora, qui nostras regiones veri luminis insinuatione perfudit..., gloriosi martiris atque pontificis Narcisi reliquiae, qui a remotissimis terrarum partibus sanctitate et gratia plenus huc adveniens..., apud Gerundam gloriosa morte quievit..., Sanctique Urbici nostrae patriae venerandi martiris..., reliquiae sanctae etiam Eulaliae virginis et martiris Barchinonensis, nostrae regionis indigenae, atque gubernatrix.» VILLANUEVA o. c., VIII, 210-215.

⁴ Del Sermó de Sant Narcís. *España sagrada*, xxviii, 265-274.

⁵ «Tanta in eo [en l'arbre de la Creu] adhesere misteria sanctitatis, ut nulla facultia vel conatus humanae possit hoc exprimere facultatis.» VILLANUEVA, *ibidem*.

document de Benet VIII. Diu el papa que el seu fill dilectíssim, Oliva, empès pel zel de la glòria de Deu i pel seu amor a la benaurada Verge Maria, li ha demanat una gràcia. Ell voldria que, a Ripoll, per la festa de la Candelera, hom pogués entonar sempre el «Gloria in excelsis Deo» i cantar l'alleluia, fins després de setuagèsima, quan l'Església, en senyal de penitència, ho té interdit⁶. Benet concedí el privilegi, i Oliva retornà a Ripoll més satisfet amb aquest que no pas amb tots els altres, molt més importants, que obtingué per a diversos monestirs. Espigolant en la documentació oliviana, podríem aplegar altres detalls: la translació de les despulles de sant Pere Ursèol⁷, la fervorosa missa per l'elecció de l'abat de Sant Feliu de Guíxols⁸, que palesen el seu esperit devot i piados.

Tot plegat, però, són fets isolats, poc nombrosos, mancats de trets personals característics, que no permeten de donar, ni en síntesi, una visió integral i harmònica de la pietat de l'abat de Ripoll. La influència espiritual, extensa i profunda d'Oliva, més que no pas en els actes de pietat personal, escassament documentables, cal cercar-la en la seva obra de conjunt i en tot un seguit d'actes per ell realitzats.

Un dels fets, per exemple, més notables en la història de l'espiritualitat i de la pietat de Catalunya, ha estat la erecció en cenobi benedictí de l'ermita de Santa Maria de Montserrat. Cal confessar que sense la decidida actuació de l'abat Oliva, amb molta probabilitat, el monestir de Montserrat, històricament parlant, no hauria mai existit. La propietat d'aquesta ermita, originàriament de Ripoll, era retinguda abusivament, des de l'any 950 c., pel monestir de Santa Cecília de Montserrat. Inútils foren les protestes de Ripoll i les apel·lacions a l'emperador i a diversos papes. Santa Cecília no cedí. El que no havia assolit Ripoll en els seus millors temps, no ho hauria pogut esperar després de la mort d'Oliva. Les

⁶ Document publicat; *Marca Hispanica*, cc. 994-95.

⁷ «Tunc dominus Oliva Pontifex advocavit omne populum regionis illius [Cuixà] et processionaliter, cum maximo apparatu divini cultus, transmutavit corpus eius in sepulchrum, ubi nunc requiescit.» MABILLON, *Act. Sanct. O. S. B.*, VII, 860.

⁸ «Qui cum totam noctem duceret pervigilem apropinquante die, percelebrato iam officio misse a predicto Presule [Oliva] coram sacratissimo eiusdem martiris Christi corpore, antequam idem Presul a loco altaris discederet, nutu Dei...» VILLANUEVA, o. c., XV, 209.

aferrissades lluites, amb interferències del poder civil, motivades per la successió del gran abat, minvaren molt el prestigi de Ripoll, fins que passà a la jurisdicció de Sant Víctor de Marsella. Els marsellesos deixaren en pau Santa Cecília de Montserrat. Sant Cugat intentà d'apoderar-se'n, però no hi reixí. Santa Cecília continuà, sense entrebancs, una vida modesta, fins al començ del segle XVI. Certament que mai no hauria ni somniat de bastir un altre cenobi a dues passes del seu. Sense l'eficaç intervenció d'Oliva, les probabilitats per Santa Maria d'esdevenir un monestir eren les mateixes que podien tenir les actuals ermites de Sant Iscle o Sant Miquel.

Dediquem devotament a mossèn Eudald Serra la següent modesta nota històrica de genealogia olivana, de la qual resulta que la primera persona devota que a l'hora del traspàs recordà Santa Maria de Montserrat fou una estreta parenta de l'abat Oliva.

* * *

L'any 1017, per ordre del papa Benet VIII, foren exclaustrades les monges del monestir de Sant Joan, anomenat més tard de les Abadesses; cenobi que havia fundat Guifré el Pilós per a la seva filla Emma, i del qual era abadessa, al moment de l'expulsió, la seva besnéta Ingilberga, germana de l'abat Oliva⁹. El papa no obligà les monges a traslladar-se a altres monestirs. Podien, si els plavia, restar fora del claustre. En aquest cas calia que la comunitat de canonges regulars de Sant Joan les nodrís i les vestís, posat que amb llur capteniment lloable se'n fessin mereixedores¹⁰. Benet VIII no parla, però, ni de restitució dels dots ni de cessions temporals de possessions del monestir a favor de les exclaustrades. Hom no sabia aduir vàlidament com a prova contrària el fet que Ingilberga disposés de l'alou de l'església de Sant Quirze

⁹ VILLANUEVA, o. c., VIII, 237-241, publicà aquesta butlla: «ex translato fere coevo, authentico tamen, in arch. reg. Barcin». Per l'expulsió de les monges de Sant Joan, veure J. PLJOAN, *Els educadors de la gent catalana*, in: Empori (Barcelona 1907); A. M. ALBAREDA, *L'abat Oliva, fundador de Montserrat* (Montserrat 1931), 289-291; R. D'ABADAL I VINYALS, *L'abat Oliva, bisbe de Vic, i la seva època* (Barcelona 1948), 86-91.

¹⁰ «Intelligatis autem expulsis [les monges de Sant Joan] ex apostolica indulgentia reservatum ut quaecumque earum extra monasterii ianuam habitare elegerint, tamen lasciviae facimus continua lamentatione deflentes, victu et vestitu, donec advixerat, sustentetur.» VILLANUEVA, o. c., VIII, 240.

de Besora i d'altres béns patrimonials de Sant Joan durant tota la vida. L'església de Sant Quirze pertanyia a Sant Joan des de la fundació; no formà part del dot d'Ingilberga ni li fou cedida en usdefruit vitalici, car aquesta senyora l'havia alienada del monestir, junt amb altres béns, poc temps abans d'ésser exclaustrada¹¹. La conservació d'aquestes propietats ocupà i preocupà constantment la germana de l'abat Oliva. Per tal de defugir les reclamacions de Sant Joan, les posà sota la tutela primer de Guillem, ardiaca de Vic, en forma de donació «per vocem Sancti Joannis», més tard sota la del comte de Barcelona Ramon Berenguer i successivament de Berenguer Ramon en forma de plena donació. Solament a la mort d'Ingilberga, el comte i l'ardiaca les restituïren a Sant Joan.

L'escriptura d'aquesta restitució, any 1055, en referir aquests detalls, ens assabenta que Ingilberga prengué allotjament, temps després d'abandonar el claustre, a casa de l'ardiaca Guillem i, en aquesta avinentesa, li féu donació de les susdites propietats. Guillem afegeix que Ingilberga passà la resta de la seva vida a casa seva¹², on sabem que morí honorablement. Les portes del monestir, closes per sempre en vida a l'abadessa poc edificant, s'obriren a la seva mort per a rebre'n les despulles, que en l'església de Sant Joan trobaren el suprem repòs. Com un epígraf tombal llegim encara en obituariis antiquíssims: «Ingilberga, abatissa, bonae memoriae»¹³.

¹¹ «Wifredo... recibió la restitución que a él y a sus canónigos hizo Guillermo obispo de Vique de la Iglesia de S. Quirico [de Besora], enajenada de aquel monasterio [Sant Joan] por la abadesa Ingilberga poco antes del año 1017, cuya posesión me consta que perteneció a aquella casa desde su fundación.» VILLANUEVA, o. c., VIII, 75.

¹² «Ego Guillelmus, Episcopus Ausonensis Ecclesiae, volo namque deducere ad notitiam cunctorum hominum... quia dudum, in retroactis temporibus, Domna Ingilberga, amita mea, quae fuit soror D. Olivae Pontificis et Abbatissa S. Joanis, dedit mihi Ecclesiam S. Quirici cum aliis Ecclesiis... quantum ipsa tenebat et habebat et alia per eam, ea die quando se mecum conjunxit, in omnibus locis per vocem S. Joannis... Postea, ea rogante et faciente atque praesente, accepi haec omnia per D. Berengarium Comitem, ut deinceps haberem hoc totum per eum. Mortuo autem D. Berengario habui hoc etiam per D. Raimundum Comitem filium eiusdem simili modo... Abbatissa quoque praedicta, postquam hoc mihi sicut est dictum dedit, quamdiu vixit semper mecum stetit et habitavit.» ESPAÑA SAGRADA, XVIII, ap. XV, 288.

¹³ La sepultura d'Ingilberga a l'església de Sant Joan consta per el martirologi-necrologi, Arx. Cap. Vic, C, f. 19: «VII Kals. Aprilis, ipso die obiit Ingilberga, abbatissa bone memorie, qui fuit soror domini Olive pontificis et abbatis de Cuxano, que sepulta est intra aulam Sancti Johannis». El martirologi-necro-

És en aquesta mateixa interessant escriptura que Guillem, ja bisbe de Vic, ens diu que Ingilberga era tia seva; de consegüent, ell era nebot de l'abat Oliva. Si la notícia d'aquesta relació familiar justifica, en part, aquelles donacions i fa més entenedora la presència de l'abadessa a casa de l'ardiaca, crea, però, un problema genealògic que hom preveu de difícil solució.

D'una banda, el text del document és clar i terminant. No es presta a confusió de persones. Qui parla és certament Guillem de Balsareny, ardiaca i més tard bisbe de Vic; i es refereix explícitament a «domna Ingilberga, quae fuit soror domini Olivae pontificis et abatissa Sancti Joannis». Aquesta senyora, diu ell, era «amita mea». Cal traduir el mot llatí per tia. Suposar que Guillem inventà aquest parentiu per a justificar, posem per cas, les donacions rebudes o cohonestar la convivència amb l'abadessa, no és possible. Els canonges de Sant Joan de les Abadesses, als quals directament interessava l'escriptura, no podien ignorar, si existia, el parentiu de Guillem amb la filla dels comtes de Cerdanya; si no existia, el bisbe no el podia inventar en un document adreçat a ells. Tampoc no podia ésser introduïda aquella clàusula per un eventual falsari; la notícia, si no era certa, delatava la pròpia falsedat.

D'altre banda, un examen genealògic sembla excloure aquest parentiu en absolut. Si Guillem era veritablement nebot d'Ingilberga, calia que fos fill d'un germà o d'una germana d'aquesta senyora, o bé que ella, obtinguda dispensa de Roma, s'hagués casat amb un germà del seu pare o de la seva mare. Hipòtesis absurdes. Ingilberga, fins a la mort i després d'ella, és sempre anomenada abadessa. Sabem d'altra part, que Guillem era fill de Guifré de Balsareny i d'Emma Ingilberga de Besora¹⁴; hom no veu quin enllaç podien tenir aquestes famílies amb els comtes Oliva i Ermengarda perquè llur filla l'abadessa fos nomenada tia per part d'un Balsareny-Besora.

logi A. f. 210 del mateix arxiu repeteix: «Ingilberga abatissa bone memorie». Cfr. R. D'ABADAL, o. c. 90-91, nota 64.

¹⁴ Aquesta senyora tenia, com era freqüent en aquesta època, dos noms: Emma i Ingilberga. Emprem generalment els dos, per bé que és més constant l'ús del segon, per evitar confusions amb Ingilberga, germana d'Oliva. «La castellanía del castillo de Colltort que había dado a Guillelmo obispo de Ausona, hijo de Emma o Ingilberga...» P. DE BOFARULL, *Los Condes de Barcelona vindicados* (Barcelona 1836), II, 74.

Aquest insospitat i insospitable parentiu ha semblat sempre insoluble. Villanueva declarava que no posseïa vàlids elements per a esvanir-ne el dubte. Ramon d'Abadal, l'home que més plenament coneix la genealogia dels nostres comtes i la documentació de l'època, després d'acurades recerques sobre els Balsarenys per tal de resoldre aquesta qüestió, escrivia: «És per mi un misteri el parentiu de l'abadessa Ingilberga amb el canonge i futur bisbe Guillem... Quedi per a futurs investigadors aclarir aquest problema»¹⁵.

De totes maneres, l'existència d'aquest vincle familiar sembla fora de dubte, i ens sembla poder provar que al bisbe Guillem, el parentiu amb l'abat Oliva li venia per part de mare: eren parents per la banda dels Besora.

Gombau de Besora sotsmeté a la jurisdicció de Sant Víctor de Marsella la fundació d'un monestir benedictí a Sant Miquel del Fai. La dotació fou registrada en un document datat el 12 d'agost del 1034¹⁶. En indicar el títol de propietat d'uns seus aous, Besora diu textualment: «qui advenit ad me, jam dicto Gombaldo, per cartam donationis que fecit mihi frater meus Oliba episcopus»¹⁷. No es tracta d'un escrit, d'una lletra, per exemple, en el qual hom podia emprar, en un moment d'efusió, el mot «frater» en sentit de germanor espiritual, un amic de l'ànima. En la prosa planera d'aquestes donacions cal traduir «frater» per germà. El

¹⁵ R. D'ABADAL, o. c. 90, nota 64. Villanueva, VI, 194, escrivia: «Bástame proponer esta duda [sobre el parentiu Guillem-Oliva] por lo demás no tengo a mano con que contrarrestar los fundamentos en que apoya su dicho aquel sabio escritor» [l'autor d'*España sagrada*]. En el nostre *L'abat Oliva*, 124, nota 1, comentavem: «El P. Villanueva no acaba de veure clar el parentiu de Guillem amb el nostre Oliva, però els mots del document publicats per Flórez... semblen decisius».

¹⁶ Alguns documents relacionats amb Sant Miquel del Fai i Gombau de Besora, passats a l'arxiu de Sant Víctor de Marsella, han estat publicats per: E. MARTÈNE, *Veterum Scriptorum... amplissima collectio* (Paris 1724), I, 356, 406-411; els més importants, junt amb el testament, foren publicats per M. GUÉRARD, *Cartulaire de l'abbaye de Saint Victor de Marseille* (Paris 1857), II, 511-524, dd. 1044-1052.

¹⁷ «Ego Gonbaldus et uxor mea Guilla, donatores sumus domum S. Michaelis archangeli cenobii... locum quod vulgus nuncupant Fallio... In primis damus... et ipsum nostrum aulaudem quod abemus in Mogoda et in Cabanes et in Canalilias, qui fuit de Wilelmus de Voltrera vel de filiis suis, id sunt casas cum curtes... sive cum ipsa garriga et cum ipso bosco et cum ipsas decimas, qui advenit ad me, jam dicto Gombaldo, per cartam donationis que fecit mihi frater meus Oliba episcopus, sive per qualicumque voce. Et in parrochio S. Mariae de Calidas, ipsum nostrum alaude qui fuit de Arnallus... qui nobis advenit per comparatione sive per qualicumque voce... GUÉRARD, o. c. II, 514.

bisbe germà de Gombau no pot ésser el bisbe Oliva d'Elna; és certament el bisbe de Vic i abat de Ripoll. Gombau no pot inventar, evidentment, aquest parentiu, sobretot vivint encara Oliva; ni tampoc no el podia haver introduït, abusivament, un falsari sense donar-se a conèixer, com hem remarcat també en el cas del document del bisbe Guillem.

Mentre el testimoni d'aquest sorprenent parentiu era únic, hom podia restar perplexa i sorprendre el judici; ara, en presència d'aquesta inesperada conferma, el dubte s'esvaeix. No és explicable que el 1034, dotze anys abans del traspàs de l'abat Oliva, un home com Gombau de Besora declari, sense cap necessitat, en una senzilla escriptura de donació, que el bisbe Oliva és germà seu (i, per tant, també de la seva pròpia germana Emma Ingilberga), i que el 1055 un fill d'aquesta senyora, Guillem, afirmi que Ingilberga, germana d'Oliva, és tia seva, si entre aquestes dues famílies no existia un estretíssim vincle de parentiu. No podem recórrer a falsificacions ni a interpolacions; cal acceptar aquesta relació familiar i cercar-ne l'origen.

L'abat Oliva i Gombau de Besora no podien ésser germans de pare i mare; calia que fossin germanastres. El mot «frater», com el d'«amita», no s'oposa a aquesta interpretació. En llatí, per a dir germanastre cal recórrer a una perífrasi, sobrerera en el cas nostre, perquè les persones interessades sabien prou bé de quina banda provenia el parentiu. No podríem suposar Gombau fill del comte Oliva ni que ignoréssim el nom del seu pare: no podria ésser nat d'un matrimoni anterior al d'Ermengarda perquè, en aquest cas, hauria estat ell, i no pas Bernat Tallaferró, l'hereu del comte de Cerdanya; ni tampoc d'un matrimoni posterior, car Ermengarda sobrevisqué molts anys a Oliva. Tampoc no podia ésser fill natural del comte Oliva, puix sabem que Gombau fou fill d'Ermenir de Besora¹⁸. Cal, doncs, que hagi estat fill d'Ermengarda en unes primeres noces amb Ermemir de Besora; enviduada, degué contraure segones noces amb el comte Oliva. La cronologia, que s'oposaria a un casament d'Ermengarda després

¹⁸ «Commutatores sumus tibi Gondeballo, filio qui fuisti Ermemiri Bisorensi.» Barcelona, Arx. Catedr. Lib. Ant. I, 151 v, n.º 396. Cfr. PUIG PUIG, *Episcop. Barc.* I, 375-76. Aquesta escriptura és de l'any 1019. El mateix Lib. Ant. CII, 35, n. 365 l'anomena «Gondebaldus Ermemiri». Hem vist del 1031 una venda de Ramon Berenguer «tibi Gondebaldo Ermemiri».

de la mort d'Oliva — en aquest cas, ella hauria, a més a més, perdut el títol de comtessa, que servà fins a la mort —, no s'oposa, per contra, a un casament anterior. El comte morí cap als setanta anys, mentre sabem que Ermengarda actuava encara tretze anys després de la mort del seu marit¹⁹. Podia ésser, per consegüent, molt més jove que ell. El 998, quan Bernat Tallaferro tenia una trentena d'anys, veiem que Gombau de Besora actua amb independència i rep donacions dels comtes de Barcelona²⁰; res no tindria d'estrany que tingués uns quants anys més que el primogènit del comte Oliva. Hi ha esperances que la solució definitiva es trobi en algun document, en el qual, com era molt freqüent en aquella època, es faci el nom de la mare: «Gombaldus Bisorensis proles Ermengardae»²¹, per exemple. Per contra, si hom pogués provar que Ermemir de Besora encara vivia el 997 (any en el qual Ermengarda era ja casada amb el comte Oliva) caldria abandonar aquesta hipòtesi, actualment la més lògica i gairebé l'única viable.

A la pregunta ¿com és possible que un vincle de parentiu tan íntim, entre persones de tant de relleu, hagi estat ignorat durant tant de segles?, hom podria respondre amb un seguit de preguntes similars, a les quals la història no ha donat resposta, o aquesta ha estat molt tardana. És preferible, però, de remarcar com a la claror d'aquest parentiu s'aclareixen i devenen més entenedors alguns fets relacionats amb els Besora. Tots sabem que Gombau fou un dels magnats més influents de la casa comtal de Barcelona. No sembla que aquest prestigi li pervingués del seu pare Erme-

¹⁹ «10 août, 1013. Oliba, évêque d'Elne; Ermengarde, comtesse de Cerdagne, et... tous exécuteurs testamentaires de Guilabert, comte de Roussillon, donent à l'église d'Elne le Lieu de Pia [Apiarum] au Comté de Roussillon», del t. XVIII, 226 de Moreau. DEVIC ET VAISSETE, *Histoire générale de Languedoc* (Tolosa 1875), V, 1519.

²⁰ «Ego Raimundo comes et marchio et uxori meae Ermesendis, donatores sumus Gundebalde... donamus tibi speleam nostram [de Sant Miquel del Fail]... ad construendum cenobium.» Escritura del 998, publicada per MARTÈNE, o. c., I, 353.

²¹ En un document fragmentari, de data incerta (*Hist. de Languedoc*, V, 524, que el publica, el posa vers el 1060) llegim: [...] filius qui fuit quondam Ermengardis femina, et ego Guilia, filia quae fuit alterius Guiliae, quod omnes ipsos alaudios vel ecclesias Gomballus habet datos vel datas vel daturas erit ad cenobium S. Michaelis de ipso Fallio; ...». Aquesta Guilia o Guisla era filla de Gombau, que el 1041 ja era casada i tenia un fill. Sembla que els punts suspensius estan en lloc del nom Gombau. Si aquest pogués ésser el de Besora, la qüestió de la seva mare seria resolta. Creuriem, però, que es tracta d'un nét del Besora, fill de la seva segona filla, de nom Ermengarda. El 1041 era encara soltera, la qual cosa, però, no impideix aquesta explicació.

mir: no ha estat pas cosa planera de trobar-ne el nom. Si suposem que per part de mare era germà de Bernat Tallaferro i de l'abat Oliva, emparentat, per tant, indirectament, amb els comtes barcelonins, el fet és més comprensible. De la mateixa manera, aquestes relacions familiars explicarien millor el fet que Guisla, filla d'Emma Ingilberga de Besora, devingués comtessa de Barcelona.

Hom trobaria també més plausible que Emma rebés a casa seva l'ex-abadessa Ingilberga, germanastra seva, que no podia demanar acolliment als germans de pare i mare, Bernat i Oliva, factors de la seva exclaustació. Devé aleshores molt natural que, morta Emma Ingilberga, el seu fill, Guillem l'ardiaca, prengués a casa seva, com a una mare, l'abadessa, filla de la seva àvia Ermengarda. No oblidem tampoc que Guillem obtingué la investidura de la important dignitat d'ardiaca del seu oncle, el bisbe Oliva, al qual l'havien presentat, recomanat i dotat els seus familiars; i que fou ell qui defensà justament i enèrgica contra el capítol de Vic l'ardiaca que l'havia de succeir com a bisbe ²².

Heus ací ara algunes relacions més personals entre Oliva i Gombau. És significativa la donació de l'alou ja esmentat. Una simple donació, Oliva no podia fer-la ni com a bisbe de Vic ni com a abat de Ripoll o de Cuixà. Calia que es tractés del patrimoni personal, que ell distribuí entre els seus germans, parents, esglésies i monestirs, en fer la professió monàstica. Si Gombau era germanastre seu, aquella donació és molt natural. Més d'una vegada Besora fa costat a Oliva en ocasions importants. Recordem la solució del plet entre la comtessa Ermesenda i el comte Huc d'Empúries, el 1019, en la qual eren presents Bernat Tallaferro, l'abat Oliva i Gombau de Besora ²³. Dos anys més tard, 13 de setembre del 1021, quan els monjos de Ripoll, Eldesind, Arnau i Guifré, en presència de l'abat Oliva, reclamen i obtenen de la comtessa Ermesenda i del seu fill Berenguer la restitució a Ripoll de l'important alou del castell i església de Sant Pere sa Cama d'Olesa, Gombau és també present, i signa l'escriptura ²⁴.

²² Els documents referents a aquests fets han estat publicats per VILLANUEVA, o. c., VI, 193-194; 299.

²³ *Marca Hispanica*, 1013-1016.

²⁴ P. PASQUAL, copiat de l'antic arxiu de Montserrat, Original, Cal. 16, llig. 1, f. 32.

Foren molts els prelats i dignitats eclesiàstiques que assistiren a la consagració de la seu de Vic, construïda pel bisbe Oliva i consagrada pel seu nebot Guifré, arquebisbe de Narbona. Pocs laics signaren les actes: els comtes de Barcelona, els vescomtes Folc i Girald, i Gombau de Besora²⁵. En la vida més familiar i íntima, ¿fou per coincidència que Gombau posà a una filla seva el nom, no massa freqüent, d'Ermengarda, que ara podem creure que era el de la seva pròpia mare?²⁶ Quan el 1041 Gombau féu testament, encomanà la seva muller Aurúcia a la protecció de Déu i dels seus sants; al bisbe Oliva, al bisbe Guislabert, a Bernat Guifré i a Guillem l'ardiaca²⁷, tots familiars seus: Oliva, germanastre; Guislabert, bisbe de Barcelona, fillastre de la seva neboda Guisla (casada en segones noces amb el vescomte Udalard); Bernat i Guillem, nebots, fills de la seva germana.

Més interessants són, per a nosaltres, les relacions que els germans Gombau i Ingilberga de Besora tingueren amb el naixent cenobi de Montserrat. Quan Oliva, el 1023, volgué definitivament aconseguir el retorn de les ermites montserratinas a Ripoll, apellà a la justícia dels comtes de Barcelona — que, «in radice», es creien sempre senyors de les fundacions de llurs avantpassats — i exigí no solament les ermites, sinó tot el territori de Montserrat, atorgat a Ripoll pels comtes Guifré i Sunyer, inclosa l'abadia de Santa Cecília. Oliva no pledejà personalment aquesta causa²⁸; nomenà representants seus Gombau de Besora

²⁵ L'Acta de consagració de l'església de Vic ha estat íntegrament publicada per VILLANUEVA, o. c., VI, 294.

²⁶ El testament de Gombau: «Ego Gomballus volo pergere ad Ispaniam et propter hoc facio hunc testamentum...» signat el 16 agost 1041, permet de reconstruir la seva família. El 1006 era ja casat amb Guisla, la qual vivia encara el 1034. Contragué segones noces amb Aurúcia, nomenada Lauriana en data desconeguda. Tingué tres filles, Guisla, la pubilla, casada amb Mir Geribert que al 1041 ja tenien un fill; Ermengarda que sembla posà el nom de Gombau a un fill seu, i Ermesenda. Sembla que Gombau tingué un fill natural de nom Arbert, puix parla de «Guisla nepta mea filia de Arbert». A manca de fills varons, tingué una gran afició als nebots Bernat Guifred de Balsareny i Guillem l'ardiaca, fills de la seva germana Emma.

²⁷ «Et mulieri mee, nomine Aurucia, fiat in bailia Domino meo et sanctis suis, et de Olibano episcopo et de Guilaberto episcopo et de Bernardo Guifredo et fratri suo Vuillelmo archidiacono. Factum hunc testamentum...» GUÉRAUD, *Cartulaire*... II, 517.

²⁸ Hom diria que Oliva defugia d'anar a Barcelona. Documentalment, la seva presència a la ciutat comtal consta amb prou feines un parell de vegades. S'hi trovà, però, el 1 de desembre del 1044 i firmà l'escriptura amb què el bisbe Guislabert per «unum kasalem et unam petiam terre hereme comprava per la

i Guillem de Muntanyola. La demanda reixí perfectament. Trobem així units els noms d'Oliva i Gombau en aquest document, que podríem dir-ne la carta de fundació del monestir de Montserrat²⁹. En ell s'anomenen per última vegada, col·lectivament, les «ecclesiae sitae in Monte Serrato», inseparables des de les darreries del segle IX. Des d'aquest moment, les altres tres ermites desapareixen, i la de Santa Maria ja no serà mai més anomenada «ecclesia», en el sentit d'ermita.

Del 1025 ja existeixen donacions «ad domum sanctae Mariae de Montserrat», i s'esmenten els seus habitants. En dues escriptures del 1027, aquesta «domus» és ja anomenada «cenobium», i en una d'elles es fan donacions per «sacrificia ad missas canendum». El 1032, 1034, etc., els donadors ofereixen béns als «monachis S. Mariae de Montserrat» perquè els retinguin segons la regla de sant Benet. El 1036, Oliva es preocupà d'adquirir propietats per a la nova fundació, i personalment, amb la mateixa fórmula que serà emprada pels altres abats de Ripoll, comprà, per a Santa Maria, unes cases i terres en el terme de Guardiola³⁰. No es tractava d'una «cella monastica», sinó d'un cenobi de modestos inicis, però que ja el successor d'Oliva a Ripoll, l'abat Pere Guillem, incrementà notablement, quan, abandonat el seu monestir per mor de les grans desavinences, governà molts anys el cenobi de Montserrat amb tanta activitat i interès que hom endevina el desig de voler-lo fer independent de Ripoll³¹. Oliva, malgrat el dret que li donava la sentència dels comtes de Barcelona, no s'emparà de l'abadia de Santa Cecília; al contrari: el dia 8 de desembre del 1026, símbol de reconciliació, aprovà i

Seu barcelonesa «libros duos optimos gramatice artis, unus qui vocatur Priscianus maior et alter qui vocatur Constructiones Prisciani gramatice artis». D'aquesta compra ha parlat Nicolau d'Olwer, in «Est. univ. catal.», 4 (1910) 341. La signatura del bisbe Oliva al costat de la del bisbe de Barcelona no ha estat remarcada. Ha transcrit íntegrament aquesta escriptura: PUIG PUIG, *Episcop. Barc.* I, 385.

²⁹ Veure el text d'aquesta important escriptura: *Marca Hispanica*, 1035-1037.

³⁰ Per les cites de tots aquests documents, veure: ALBAREDA, *L'Abat Oliva*, 177-200; i (Festes Jubilars de Montserrat): I. *Fonament històric* (Montserrat 1931).

³¹ L'actuació de l'abat Pere Guillem a favor de Montserrat reclama un capítol en la història d'aquest monestir. La documentació, avui coneguda que va del 1058 al 1068, es troba especialment en els *Sacra Cathaloniae antiquitatis Monumenta* del P. PASQUAL i en el Cartulari de Sant Cugat. En tots ells firma «Petrus, abba o Petrus Gullielmus, abba»; mai no expressa el monestir perquè no és ja abat de Ripoll, i Montserrat no és abadia; però «semel abbas, semper abbas».

firmà una notable donació feta a aquest monestir per part dels comtes de Barcelona. Era també present a l'acte i firmà l'escriptura, probablement a Santa Cecília mateix³², Gombau de Besora, que tenia de fer-se perdonar dels monjos de Santa Cecília la seva intervenció a favor de Ripoll en el plet sobre les ermites de Montserrat.

Aviat, a les moltes donacions fetes en vida pels devots de Montserrat, s'hi uniren les deixes testamentàries. La primera que coneixem, la primera persona que sabem que a l'hora del traspàs alçà l'esguard a la Muntanya Santa i s'encomanà a Madona Santa Maria de Montserrat, fou Emma Ingilberga de Besora. Sabia que el seu germanastre hi bastia un monestir, i deixà una parella de bous per a l'obra de Santa Maria. Vol que siguin executors d'aquesta, i de totes les seves darreres disposicions, el seu germà Gombau i els seus dos fills, l'hereu, Bernat Guifré, i Guillem, l'archidiacon³³, el qual, vuit anys més tard — el testament és del 1038 —, succeirà, en la diòcesi de Vic, al seu oncle, el bisbe Oliva.

ANSELM M. ALBAREDA

³² PASQUAL, *S. Cathal. ant. Monum.* III, 32. Al peu d'aquest document, difunt ja Oliva, posaren també llur firma els seus successors a Vic i a Ripoll: «Wilielmus, gratia Dei, episcopus Ausoniensis Eccl... Petrus, Abba, ista confirmo».

³³ «Ego Ingilberga... timeo ne subito eveniat casu mortis mee... et ideo iubeo atque discerno ut sint elemosinarii mei, idest Bernardus et Guilelmus archidiaconus, Gombaullus frater meus...» segueixen les deixes testamentàries entre les quals: «Ad Sancta Maria de Monte Serrad parilio I de boves per opera». L'original d'aquest document és trova actualment a Montserrat. Una transcripció, no massa correcta, fou publicada als «*Analecta Montserratensia*» 5 (1922) 441.

